TA’LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR
Vol 3. No 5,

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KREATIV VA INNOVATSION KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Jumayeva Mehribon Abduvohitovna
BuxDu, Pedagogika kafedrasi dotsenti (PhD)

Annatatsiya: *Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativ va innovatsion kompetentligini rivojlantirish muammosi pedagogik-metodologik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Kreativlikning yangilik va maqsadga muvofiqlik mezonlari, innovatsion kompetentlikning bilim, motivatsiya, faoliyat va refleksiya bilan bog‘liq tarkibi yoritiladi. Tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, kreativ va refleksiv yondashuvlar integratsiyasi asosida rivojlantirishning konseptual tamoyillari taklif etiladi. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega; unda tajriba-sinov natijalari yoki empirik ko‘rsatkichlar keltirilmaydi.*

Kalit so’zlar: *Bo‘lajak o‘qituvchi, kreativlik, innovatsiya, kompetentlik, kreativ kompetentlik, innovatsion kompetentlik, pedagogik yondashuv, refleksiya*

Аннотация *Статья посвящена педагогико-методологическим основам развития креативной и инновационной компетентности будущих учителей. Анализируются критерии креативности, компоненты компетентности и интеграция системного, компетентностного, деятельностного и рефлексивного подходов.*

Abstract *The article examines the pedagogical and methodological foundations for developing pre-service teachers’ creative and innovative competence. It analyses creativity criteria, competence components, and the integration of systemic, competency-based, activity-based and reflective approaches.*

Ключевые слова: *будущий учитель, креативность, инновационная компетентность, педагогическая система*

Kirish

Bugungi ta’lim tizimida o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi faqat fan mazmunini bilish yoki tayyor metodik ko‘rsatmalarni qo‘llash bilan cheklanmaydi. Ta’lim oluvchilarning ehtiyojlari, axborot muhitining tez o‘zgarishi, raqamli vositalarning kengayishi va ta’lim natijalariga qo‘yilayotgan talablar pedagogdan mustaqil fikrlash, yangi pedagogik g‘oyalarni ishlab chiqish hamda ularni amaliyotga moslashtirishni talab etadi. Shu jihatdan bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativlik va innovatsion faoliyatga tayyorlikni rivojlantirish pedagogik ta’limning muhim vazifalaridan biridir.
Kreativlik pedagogik faoliyatda shunchaki noodatiy fikr bildirish emas, balki muayyan ta’limiy muammoni yangi va maqbul usulda hal qilish qobiliyatidir. Runco va Jaeger kreativ mahsulotni baholashda yangilik bilan bir qatorda samaradorlik yoki maqsadga muvofiqlik mezoni ham zarurligini ta’kidlaydi [1]. Demak, pedagogik kreativlik faqat yangicha g‘oya taklif qilish bilan tugamaydi; g‘oyaning o‘quv maqsadi, ta’lim oluvchining yoshi, mazmun va mavjud sharoitga mosligi ham muhimdir.

Ushbu mavzuning dolzarbligi bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘zgaruvchan ta’lim sharoitida qaror qabul qila oladigan, pedagogik vaziyatlarni tahlil qiladigan va o‘z amaliyotini takomillashtiradigan mutaxassis sifatida tayyorlash zarurati bilan belgilanadi. 2014–2024-yillardagi tadqiqotlarni qamrab olgan tizimli sharh bo‘lajak o‘qituvchilar kreativligini o‘rganish sohasi rivojlanayotganini, biroq tushunchalarning turlicha talqin qilinishi va tadqiqotlarning tarqoq ekanini ko‘rsatadi [2]. Bu holat tushunchaviy aniqlik va yaxlit pedagogik asoslarni ishlab chiqish zaruratini kuchaytiradi.

Maqolaning maqsadi- bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativ va innovatsion kompetentligini rivojlantirishning pedagogik asoslarini tizimlashtirish, asosiy tushunchalar o‘rtasidagi munosabatni aniqlash hamda rivojlantirish tamoyillarini taklif etishdan iborat.

Maqola nazariy-tahliliy tadqiqot sifatida tashkil etilgan bo’lib, Unda ilmiy adabiyotlarni mazmuniy tahlil qilish, tushunchalarni qiyoslash, tizimlashtirish, umumlashtirish va konseptual modellashtirish usullaridan foydalanildi. Tahlilning metodologik pozitsiyasi shundan iboratki, kreativ va innovatsion kompetentlik o‘zaro bog‘liq, biroq aynan bir xil bo‘lmagan hodisalardir. Kreativlik yangi va foydali g‘oyalarni ishlab chiqish bilan bog‘liq bo‘lsa, innovatsion faoliyat bu g‘oyalarni tanlash, sinash, takomillashtirish va muayyan amaliyotga tatbiq etishni ham qamrab oladi.

Maqolada kompetentlik bilim, ko‘nikma, munosabat, qadriyat va tajribaning integrativ birligi sifatida talqin qilinadi. Shu sababli kompetentlikni faqat nazariy bilim yoki test natijasi bilan o‘lchash yetarli emas; real pedagogik vazifalarni bajarish, yaratilgan mahsulot sifati va refleksiv izohlar ham tahlil qilinishi kerak.

Kreativ va innovatsion kompetentlik tushunchalarining mazmuniga to’xtaladigan bo’lsak,kreativlikning minimal mezonlari sifatida yangilik va qiymatga egalikni ajratish mumkin [1]. Pedagogik kontekstda yangilik mutlaq global yangilik bo‘lishi shart emas: bo‘lajak o‘qituvchi o‘zi uchun yangi bo‘lgan, muayyan sinf yoki ta’lim vaziyatida foydali yechimni ishlab chiqishi mumkin. Biroq “yangi” deb taqdim etilgan har qanday usul avtomatik ravishda kreativ hisoblanmaydi. U o‘quv maqsadiga xizmat qilishi, mazmunan asoslangan va amalda bajarilishi mumkin bo‘lishi lozim.

Kreativ kompetentlikni quyidagi o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlar orqali izohlash maqsadga muvofiq:

- *motivatsion-qadriyatli komponent;*
- *kognitiv komponent;*
- *divergent va konvergent fikrlash bilan bog‘liq operatsion komponent;*
- *amaliy-loyihaviy komponent;*
- *refleksiv komponent.*

Motivatsion-qadriyatli komponent pedagogik muammolarga qiziqish, tashabbuskorlik va yangilikka ochiqlikni anglatadi. Kognitiv komponent fan, pedagogika, psixologiya va metodika bo‘yicha bilimlarni ijodiy qo‘llashga xizmat qiladi. Operatsion komponent muammoni qayta ifodalash, turli variantlar ishlab chiqish, analogiya va kombinatsiyalashdan foydalanish qobiliyatini qamrab oladi. Amaliy-loyihaviy komponent g‘oyani dars ishlanmasi,

topshiriq, loyiha yoki ta’lim resursiga aylantirishni bildiradi. Refleksiv komponent esa natijani mezonlar asosida tahlil qilish va keyingi yechimni takomillashtirishni ta’minlaydi.

Innovatsion kompetentlik kreativ kompetentlikdan kengroq amaliy siklni qamrab oladi: ehtiyojni aniqlash, yangilik g‘oyasini ishlab chiqish, dalillar asosida tanlash, kichik miqyosda sinash, natijani baholash, moslashtirish va tarqatish. Rogers innovatsiyaning qabul qilinishi uning nisbiy afzalligi, mavjud qadriyat va tajribaga mosligi, murakkabligi, sinab ko‘rish imkoniyati va natijaning kuzatilishiga bog‘liqligini ko‘rsatadi [3]. Bu qarash bo‘lajak o‘qituvchilar innovatsion g‘oyani faqat yaratishni emas, balki uni ta’lim muhitiga moslashtirishni ham o‘rganishi kerakligini anglatadi.

Shunday qilib, kreativ kompetentlik innovatsion faoliyatning muhim manbalaridan biri, innovatsion kompetentlik esa g‘oyani amaliy qiymatga aylantirishni ta’minlaydigan integrativ tayyorgarlik sifatida qaraladi.

Pedagogik-metodologik asoslarga to’xtaladigan bo’lsak,

Birinchi asos- tizimli yondashuv. U kompetentlikni alohida ko‘nikmalar yig‘indisi emas, balki motivatsiya, bilim, faoliyat va refleksiya o‘zaro ta’sir qiladigan yaxlit tuzilma sifatida ko‘rishga imkon beradi. Agar bo‘lajak o‘qituvchi kreativ fikrlash usullarini bilsa-yu, pedagogik vaziyatni tahlil qilish yoki g‘oyani sinash imkoniga ega bo‘lmasa, kompetentlikning amaliy namoyon bo‘lishi cheklanadi.

Ikkinchi asos- kompetensiyaviy yondashuv. Bu yondashuv ta’lim natijasini *“nimani biladi?”* savolidan tashqari *“bilimini qanday vaziyatda va qanday sifat bilan qo‘llaydi?”* savoli orqali baholaydi. Shuning uchun topshiriqlar autentik pedagogik vaziyatlarga yaqin bo‘lishi, masalan, turli tayyorgarlik darajasidagi o‘quvchilar uchun differensial topshiriq yaratish, muammoli mavzuni loyihalash yoki raqamli resursni didaktik jihatdan asoslashni talab qilishi kerak.

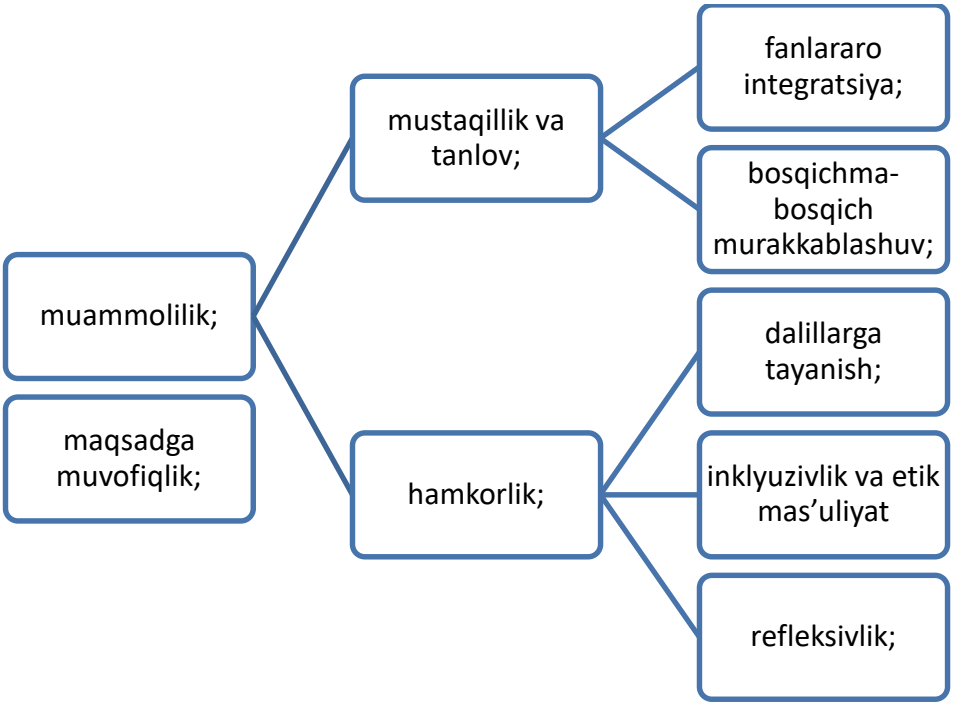
Uchinchi asos - faoliyatli yondashuv. Kreativlik tayyor ta’riflarni o‘rganish bilangina rivojlanmaydi; u g‘oya yaratish, tajriba qilish, muhokama, prototiplash va qayta ishlash jarayonida namoyon bo‘ladi. To‘rtinchi asos — refleksiv yondashuv. Schön mutaxassis faoliyatida *“harakat jarayonidagi refleksiya”* va faoliyatdan keyingi tahlilning ahamiyatini ko‘rsatadi [4]. Bo‘lajak o‘qituvchi o‘z qarorlarining sababini izohlashi, dalillarni ko‘rib chiqishi va muqobil variantlarni baholashi lozim.

Beshinchi asos - kreativ yondashuv. U ochiq muammolar, bir nechta yechimga ega vazifalar, fanlararo bog‘lanish, dizayn fikrlash va hamkorlikdagi g‘oya ishlab chiqishni nazarda tutadi. Hennessey va Amabile kreativlikni shaxsiy omillar bilan bir qatorda ijtimoiy va motivatsion muhit bilan bog‘liq holda tahlil qiladi [5]. Shu bois pedagogik muhit xatoni jazolashga emas, undan o‘rganishga yo‘naltirilishi, fikrlar xilma-xilligini qo‘llab-quvvatlashi zarur.

Oltinchi asos -texnologik-pedagogik integratsiya. Raqamli vosita o‘z-o‘zidan innovatsiya hisoblanmaydi. Mishra va Koehler texnologiya, pedagogika va fan mazmuni bilimlarining o‘zaro bog‘liqligini asoslab, texnologiyani maqsadga muvofiq tanlash zarurligini ko‘rsatadi

[6]. Demak, bo‘lajak o‘qituvchi platforma yoki ilovani uning didaktik vazifasi, mazmun bilan uyg‘unligi va o‘quvchi ehtiyojiga ko‘ra tanlashi kerak.

Tahlil asosida quyidagi tamoyillar taklif etiladi:

Maqsadga muvofiqlik kreativ g‘oyani o‘quv natijasi bilan bog‘laydi. Muammolilik tayyor algoritm bilan hal etilmaydigan vaziyatlarni yaratadi. Tanlov talabaning o‘z yechimini asoslashiga imkon beradi. Hamkorlik turli nuqtayi nazarlarni birlashtiradi. Bosqichma-bosqich murakkablashuv esa dastlab kichik topshiriqlardan murakkab pedagogik loyihalarga o‘tishni ta’minlaydi.

Mazkur tamoyillarni amalga oshirish uchun muammoli ta’lim, loyiha metodi, keys-stadi, dizayn fikrlash, mikroo‘qitish, hamkorlikdagi tadqiqot, portfolioga asoslangan baholash va refleksiv kundalikdan foydalanish mumkin. Har bir metodning samarasi uning nomi bilan emas, balki qo‘yilgan maqsad, topshiriq sifati, pedagogik rahbarlik va qayta aloqa bilan belgilanadi.

Kreativ va innovatsion kompetentlikni baholashda yagona testga tayanish metodologik jihatdan cheklangan. Divergent fikrlash topshiriqlari g‘oyalar soni, xilma-xilligi va originalligini taxminiy baholashi mumkin, biroq ular real darsni loyihalash, sinf bilan ishlash va g‘oyani tatbiq etish qobiliyatini to‘liq qamrab olmaydi. Shu sababli ko‘p manbali baholash tavsiya etiladi: *pedagogik loyiha, dars ishlanmasi, muammoli vaziyat yechimi, kuzatuv, ekspert bahosi, o‘z-o‘zini baholash va refleksiv izoh*.

Baholash mezonlari sifatida muammoni aniqlash sifati, yechimlar xilma-xilligi, yangilik darajasi, didaktik asoslanganlik, amaliy bajariluvchanlik, hamkorlik va refleksiya tanlanishi mumkin. Har bir mezon uchun kuzatiladigan indikatorlar va rubrika ishlab chiqilishi zarur. Masalan, “yangilik” indikatori talaba taklif qilgan yechimning odatiy amaliyotdan farqini, “maqsadga muvofiqlik” esa uning o‘quv maqsadiga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

2025-yildagi tizimli sharhda bo‘lajak o‘qituvchilar kreativligi bo‘yicha adabiyotlarda ta’riflar xilma-xilligi va tadqiqot yo‘nalishlarining tarqoqligi qayd etilgan [2]. Bu holat diagnostik vositalarni mahalliy ta’lim kontekstiga moslashtirish, ekspertlar orqali mazmuniy validlikni ko‘rib chiqish va pilot sinov o‘tkazish zarurligini anglatadi.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativ va innovatsion kompetentligini rivojlantirish ko‘p komponentli, uzluksiz va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan pedagogik jarayondir. Kreativ kompetentlik yangi va maqsadga muvofiq g‘oyalarni ishlab chiqish, innovatsion kompetentlik esa ularni sinash, baholash, moslashtirish va tatbiq etish qobiliyatini qamrab oladi. Ularning rivojlanishi tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, kreativ, refleksiv va texnologik-pedagogik yondashuvlar integratsiyasini talab etadi.

Maqolaning mualliflik xulosasi shundan iboratki, kreativ va innovatsion kompetentlikni rivojlantirishda

“g‘oya yaratish ⟷ *didaktik asoslash* ⟷ *prototiplash*[1] ⟷ *sinash refleksiya* ⟷ *takomillashtirish”* sikli markaziy o‘rin tutishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1 Runco, M. A., Jaeger, G. J. The Standard Definition of Creativity // Creativity Research Journal. 2012. Vol. 24, No. 1. P. 92–96. DOI: https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092.

2Creativity and Preservice Teachers: A Literature Review of an Underexplored Field (2014–2024) // Education Sciences. 2025. Vol. 15, No. 3. Article 395. DOI: https://doi.org/10.3390/educsci15030395.

3 Rogers, E. M. Diffusion of Innovations. 5th ed. New York: Free Press, 2003.

4 Schön, D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York: Basic Books, 1983.

5 Hennessey, B. A., Amabile, T. M. Creativity // Annual Review of Psychology. 2010. Vol. 61. P. 569–598. DOI: https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100416.

6.Mishra, P., Koehler, M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. 2006. Vol. 108, No. 6. P. 1017–1054. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x.

7. Xotamov I.S., Olimov M.K., Madrahimova G.R. va boshqalar.Kreativ fikrlash. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022. – 160 b. ISBN: 978-9943-7373-5-8.

8.Baybayeva M.X., Muminova M.M. Maktab o‘quvchilarida kreativ kompetentlikni rivojlantirish. – 2024. – B. 105–107.

9. Abdialimova M. Kreativ pedagogga qo‘yiladigan talablar va uni shakllantirish bosqichlari.

[1] Prototiplash (inglizcha prototyping) — biror mahsulot, loyiha, dastur yoki g‘oyaning dastlabki namunaviy shaklini yaratish jarayoni.

10. Kasimova N.A. (Mulladjanova).Kreativ pedagogika. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2025. ISBN: 978-9910-06-947-5.